

<https://jacek.kwasniewski.org.pl>

Jerzy Kłoczowski

Europa. Chrześcijańskie korzenie

(notatka z książki)

2006

tekst znajduje się na stronie: <https://jacek.kwasniewski.org.pl>

Jacek Kwaśniewski
grudzień 2005

Jerzy Kłoczowski, Europa. Chrześcijańskie korzenie

Komentarz

Mieszane wrażenia. Książka krótka, reklamowana na okładce jako esej. Spodziewałem się pokazania głębokich mechanizmów i odpowiedzi na pytanie, co w chrześcijaństwie było powodem nadania Europie rozpędu w wiekach późniejszych. Zamiast tego krótka litania faktów, która ma zastąpić wyjaśnienie i zrozumienie. Ale kiedy zacząłem robić tę notkę poczułem pewien głębszy zamysł autora. W sumie dość ciekawe, ale bez przesady. W notce powtórzyłem spis treści i kilka rozdziałów opisałem trochę szerzej. Zaprezentowany opis książki jest połączeniem wyciągu z tekstu oryginalnego i streszczenia własnego.

SPIS TREŚCI

Cesarstwo karolińskie – pierwsza próba zjednoczenia Zachodu	1
Przełom	2
Wspólnoty	3
Humanizm chrześcijański	4
Edukacja religijna dla wszystkich.....	5
Państwa	5
Pozostałe rozdziały (spis treści).....	6

Cesarstwo karolińskie – pierwsza próba zjednoczenia Zachodu

1. Rozbicie świata śródziemnomorskiego. Nowy Zachód skupiony wokół Rzymu i państwa Franków

Koniec i początek: II połowa I tysiąclecia – na gruzach cesarstwa rzymskiego powstaje Zachód łaciński ze stolicą w Rzymie. Cesarstwo przeniosło się do Konstantynopola, w Rzymie papież. Ważne zadanie: nawrócenie ariańskich barbarzyńców Germanów i przyjęcie przez Franków rzymskiego chrześcijaństwa. Ekspansja katolicyzmu: Irlandia, Anglia. osłabienie więzi papieżstwa z Konstantynopolem i zacieśnienie więzi z Państwem Franków, które walczy z Arabami i wrogami papieżstwa. Utworzenie Państwa Kościelnego.

2. Społeczności chrześcijańskie w nowym świecie

V-VII wiek chrystianizacja wsi, tworzenie sieci kościołów co umożliwia upowszechnienie praktyk religijnych. Powszechny analfabetyzm wobec katolicyzmu – religii Księgi.

Duchowieństwo elitą z racji alfabetyzmu. Upowszechnienie kalendarza chrześcijańskiego. Powstaje kult zmarłych, świętych, kultura grzebalna. Tworzony system reguł kościelnych (przykazania kościelne)

3. Cesarstwo karolińskie i pierwsza monarchia chrześcijańska

Rok 800 i 962 – odnowienie cesarstwa rzymskiego, ale jego zasięg działania ograniczony. Odtąd wieki trwająca rywalizacja papieżstwa i cesarstwa („check and balance”). Rozkład władzy na Zachodzie prowadzi do powstania małych organizmów „państwowych” (Germanowie). Struktura Kościoła zapewnia jedność ponadpaństwową. Karolingowie od VIII w. tworzą wielkie państwo i sojusz z Kościołem. Koronacja Karola na cesarza przez Papieża. Odnowione cesarstwo ma charakter religijny. Cesarz królem i kapłanem. Brak rozróżnienia na władzę świecką i religijną. Ważne źródło siły: wykorzystanie w rządzenie struktur państwowych i kościelnych. Struktura wasali i biskupstw. Jedni kontrolują drugich i współpracują. Plus „specjalni wysłannicy” cesarza do spraw ważnych. Odnowiona struktura kościelna: parafie, biskupstwa, metropolie. Rozbudowa klasztorów – elita.

4. Polityka kulturalna. Pierwszy renesans europejski

Odnowa cesarstwa według wzorów z przeszłości. Wprowadzenie liturgii łacińskiej początkiem wielkiej reformy. Konieczna edukacja. Prawo kanoniczne wyparło stare reguły praw galijskich. Narzucenie wszystkim klasztorom reguły św. Benedykta (b. trudne). Jednolita liturgia to produkcja tysięcy ksiąg (skrytoria) i system szkolnictwa przy opactwach i katedrach. Odnowa łaciny uczyniła ten język łącznikiem kulturalnym Europy na setki lat.

Przełom

1. Przemiany wewnętrzne w X i XI wieku. „Nowe chrześcijaństwo”

Wiek X i XI bardzo ważne. Kiedyś widziano w nich anarchię feudalną. Teraz wiemy o wielkiej roli społeczeństwa w budowaniu nowego ładu. Wiek X i XI to wielka dynamika naszego kręgu cywilizacyjnego, rośnie nasza siła w starciu ze światem muzułmańskim i Bizancjum. Cesarstwo karolińskie upada w X w. Wielka akcja nawracania pogan i nowe państwa chrześcijańskie: Polska, Chorwacja, Norwegia, Dania, Szwecja itd.

2. Nowe społeczeństwo

W warunkach anarchii oparcie w zbiorowej solidarności feudalnej. Społeczność wiejska umacniana wokół kościoła. Rewolucja rolna: zwiększenie areału upraw, młyny. Efekt – wzrost demograficzny, bogacenie szlachty i rycerstwa (ciężkozbrojni), sukcesy militarne, kosztowna architektura. Zmiany w rolnictwie powodują odrodzenie miast z ich funkcjami handlu i rzemiosła.

3. Oddolne inicjatywy religijno-społeczne

Pokój Boży (PB). Rola opactwa Cluny – kierowanie wyparciem Muzułmanów z Prowansji, mobilizacja parafii do walki z rycerzami rozbójnikami. PB: zasady dla rycerzy

– chronić słabych nie walczyć pt-nd. Coraz więcej i coraz dalsze pielgrzymki – nauka organizacji we życiu wspólnoty. Krucjaty: oddolne inicjatywy wspierane przez Kościół.

4. **Wielka reforma zachodniego chrześcijaństwa**

Od Karolingów i po sanacji cesarstwa (962 r.) instytucje kościelne uzależnione od miejscowych władz świeckich. Parafie jakby własnością pana feudalnego. Małżeństwa księży uzależniały od patronów. Zmiany od Leona IX, Grzegorza VII. Sobór laterański 1215 zwięździł wysiłki reformatorów. 1. rozdzielenie władz świeckich i duchownych (także mianowania), 2. wprowadzono celibat, 3. podstawą reformy idea powrotu do pierwotnego chrześcijaństwa, 4. postulowany model reformy: wolność dla wspólnoty odbijał ich dążenia do autonomii. Reforma poparta przez rycerstwo i miasta, przeciw byli możni. Najważniejszy efekt: odrzucenie cesaropapizmu.

5. **Rozszerzenie wpływów chrześcijaństwa łacińskiego i ustalenie granic Europy około roku 1000**

Koniec wyniszczających Europę najazdów zbiegł się z okrzepnięciem państw deklarujących się jako chrześcijańskie. Ważny wybór: obrządek łaciński czy bizantyjski. Jego waga dopiero później. Chrystianizacja a tworzenie arcybiskupstwa. Rywalizacja kto do jakiego obrządku. Dzięki Krzyżakom Estonia i Łotwa do Zachodu.

Wspólnoty

1. **Wspólnoty w długim trwaniu**

wielka rola wspierających się wewnątrznie małych grup społecznych: rodzina, wasalstwo. Małżeństwo włączono do sakramentów. Kościół rozciągnął kontrolę nad małżeństwem: minimalny wiek, zakaz małżeństwa do 5, stopnia pokrewieństwa, ceremonie. Inne wspólnoty: zawodowe, naukowe, religijne, parafialne.

2. **Wspólnoty zakonne – wzór ruchu wspólnotowego**

X-XI w. – łączenie rozproszonych zgromadzeń. Od czasów karolińskich obowiązywała reguła św. Benedykta. Była pierwszą konstytucją na skalę europejską regulującą działania wspólnotowe. Cystersi, dominikanie.

3. **Procedury podejmowania decyzji i wyborów w Kościele**

Tradycyjnie – jednomyślność. Potem w prawie kanonicznym – lepsza większość. Sobór laterański: jednomyślność, elektorzy, głosowanie. Zasada zatwierdzania wyboru przez wyższą instancję.

4. **Wspólnoty miejskie**

Wielka różnorodność. Główne hasło – libertas, wolność. Gwarancją libertas - jasne określenie praw i obowiązków czy to wobec pana czy wspólnoty. Wejście do wspólnoty po przysiędze. Dążenie miast do niezależności miało wyraz w walce o prawo do stanowienia prawa: sądzenia handlu itd.. Walka z seniorami świeckimi i kościelnymi. Cechy jako wspólnoty. Obywatele ok. 50% i nieobywatele: duchowni, szlachta, król i dwór, studenci.

5. **Wspólnoty wiejskie**

Rewolucja wiejska źródłem rozwoju miast. Wolność na wsiach mniejsza niż w miastach. Relacje z seniorem kompromisem, coraz bardziej towarowe (czynsz). Autonomia wspólnot zwłaszcza kolonizujących nowe obszary. Duża siła i zwartość wspólnot wiejskich. Religia i instytucja parafii umacniały wspólnotę. Istniała samorządność tych wspólnot.

6. **Odpowiedź wspólnoty na bieżące ludzkie potrzeby**

Wspólnota tworzona w odpowiedzi na potrzebę, wyzwanie. W. wiejskie, miejskie, rycerskie itd. istniały dzięki niezliczonym inicjatywom podjętym w konkretnym celu. Potem się utrwały. Często inicjatywa realizowana poprzez ugruntowane instytucje, klasztory, parafie. Kontrola Kościoła nad ruchem wspólnotowym w od II poł. XII w. gdy walka z herezją. Dzieła w.: budowa mostu, opieka społeczna (szpitale), bractwa pokutne

7. **Ruch uniwersytecki**

Jego źródłem rewolucja scholastyczna XII w. Nowy typ szkoły – Paryż, Bolonia. Ich autonomia ważna dla nich i dla chrześcijaństwa, bo zajmowały się sprawami wszystkich. Pocz. XIII w. Uniwersytet paryski, 1215 statut i akceptacja papieża.

Humanizm chrześcijański

1. **Religijne korzenie europejskiego humanizm**

Istota h. to dowartościowanie człowieka. Rola chrześcijaństwa zwł. łacińskiego – człowiek stworzony na podobieństwo Boga, obrazem Boga. Nadawało to człowiekowi wyjątkową godność. Podstawą h. europejskiego – dogmat Wcielenia, Chrystusa – Boga-Człowieka. Tradycja zachodnia: coraz silniejsze podkreślanie ludzkiej natury Chrystusa. Bóg jako Jezus-Człowiek bliski ludziom, zachęca do naśladowania. Jego cierpienia zbliżały go do ludzi też cierpiących. Katarzy: ciało złem. Kult Hostii i Matki Boskiej.

2. **Renesans i rewolucja scholastyczna XII wieku**

Jego przyczyny: reforma religijna, ożywienie społeczne, rozwój miast, bogatsze dwory. Był to potężny ruch intelektualny. Coraz więcej ośrodków szkolnych. Nowe dziedziny nauczania i wiedzy. Poszerzanie znajomości tekstów starożytnych. Duża liczba ludzi wykształconych weszła do elitarnych środowisk świeckich i kościelnych. Osiągnięcia XIII w.: rozwój miast, odnowa handlu, rozwój wiedzy, rozwój zakonów.

3. **Dowartościowanie natury i rozumu**

Arystoteles, św. Tomasz. W XII w. ukształtowała się teologia – dyscyplina uniwersytecka – racjonalna analiza tekstów biblijnych.

4. **Przyjaźń i miłość**

(pominięty)

5. Czy w XII wieku naprawdę doszło do odkrycia jednostki – osoby ludzkiej?

Od XI w. a zwł. od XII w. większe zainteresowanie jednostką. Coraz więcej autobiografii. Wina i grzech w kształtowaniu mentalności: badanie intencji, podkreślanie wolnego wyboru i odpowiedzialności. To dowartościowywało jednostkę.

Edukacja religijna dla wszystkich

1. Wielki program edukacyjny roku 1215

Wywołany w dużym stopniu sukcesem heretyckich katarów. Trudne i krwawe zwycięstwo nad nimi pokazało jak społeczeństwo i kler są niewyedukowane. Sobór na Lateranie (1215) na 300 lat ustalił politykę edukacyjną w Kościele M.in. obowiązek corocznej spowiedzi we własnej parafii – konieczność ożywienia edukacyjnego. Propagowanie rocznego cyklu liturgicznego – nauka o religii. Dotąd b. słaba katecheza. Doskonalenie dzięki zakonom żebrzącym (mendykanci). Żeby było wielu dobrych wykształconych zakonników – szkoły wyższe z autonomią. Mendykanci upowszechniali kulturę uniwersytecką.

2. Kazania – narzędzia powszechnego nauczania

Mendykanci i ich kazania – pierwsza w historii masowa akcja edukacyjna. W kaznodziejstwie przewaga tematyki moralnej nad dogmatyczną.

3. Przemiana wewnętrzna człowieka jako cel edukacyjny

Wysiłek kaznodziejów wsparty teorią i praktyką spowiedzi. Cały system edukacji spowiedników: szkoły podręczniki, instrukcje.

4. Rezultaty

Wiek XIV i XV – pogłębiająca się chrystianizacja. Reformacja i walka obu części chrz. też pogłębiała religijność. W sumie duchowość chrześcijańska chyba jednym z najważniejszych czynników jedności kulturowej Europy.

Państwa

1. Odnowa państwa (pominięty)

2. Francja króla Ludwika Świątego – modelowa monarchia chrześcijańska (pominięty)

3. Koncepcje państwa – teoria i praktyka

- XIII w. Augustyn: państwo powstało z powodu grzechu i zepsucia natury ludzkiej. W raju niepotrzebne, na ziemi funkcja „szpitala”. Arystoteles: jednostka musi się podporządkować państwu, bez niego nie może żyć. Państwo – społeczność doskonała. Tomasz: autonomia państwa – rzecz naturalna. Człowiek – byt społeczny i polityczny, przeznaczony do życia w społeczeństwie.
- Relacja państwo – Kościół: spór o prymat. Efekt: kompromis, ale władza państw nad kościołami lokalnymi od XV w. (?) coraz silniejsza. Kryzys papieżstwa w I poł. XV w.

doprowadził do wielkiego ruchu soborowego. Najwyższą władza w Kościele – sobór powszechny.

- problem dialog państwa ze społeczeństwem. Jak pogodzić autonomię i prawa wspólnot z dobrem państwa jako całości. Zasada reprezentacji, wybory delegatów do reprezentacji. Od XIII w. parlamenty

4. Polska myśl polityczna pierwszej połowy XV stulecia – przykład nurtu ogólnoeuropejskiego (pominięty)

Pozostałe rozdziały (spis treści)

Polska i Rzeczpospolita Obojga Narodów w Rzeczypospolitej chrześcijańskiej

1. Wschodnie peryferie – Europa Środkowo-Wschodnia
2. Od monarchii polskiej do Rzeczypospolitej Obojga Narodów
3. Czy można mówić o prześladowaniu chrześcijaństwa w Polsce i Rzeczypospolitej?

Od Rzeczypospolitej chrześcijańskiej do Europy

1. Zagrożenie jedności
2. Racja stanu jako naczelną zasadą działania
3. Zwycięskie absolutyzmy

Miejsce chrześcijaństwa i chrześcijańskiego dziedzictwa w Europie w stuleciach XVIII-XXI

1. Potrzeba nowej szkoły myślenia i nowego ujęcia historii u progu XXI stulecia
2. Europa – potęga światowa i jej późniejsza katastrofa
3. Oświecenie, Wielka Rewolucja Francuska i mitologia oświeceniowo-rewolucyjna
4. Apogeum europejskiego barbarzyństwa
5. Totalitaryzmy jako świeckie religie
6. Powolne odrodzenie

Epilog: dzisiaj i jutro Europy. Refleksje historyków

1. Zagrożenia
2. Postulaty